WYKLUCZENIE ETNICZNE W POLSCE

Praca zbiorowa pod redakcją Aleksandry Jasińskiej-Kania i Sławomira Łodzińskiego ukazała się w serii wydawniczej Polskiego Towarzystwa Socjologicznego, będącej efektem XIII Ogólnopolskiego Zjazdu Socjologicznego¹. Publikacja składa się z czterech części dotyczących badań mechanizmów społecznych decydujących o wykluczeniu i marginalizacji konkretnych typów społeczności: mniejszości narodowych, imigrantów i uchodźców.

Tom otwiera obszernie wprowadzenie. A. Jasińska-Kania i S. Łodziński odnieśli się w nim nie tylko do tekstów zamieszczonych w omawianej pozycji, ale przede wszystkim starali się dokonać przeglądu koncepcji teoretycznych związanych z problematyką wykluczania etnicznego oraz ich praktycznych zastosowań w literaturze tematu. Autorzy zwrócili uwagę na potrzebę podjęcia szerokich badań procesów wykluczania niektórych grup społecznych w Polsce ze względów etnicznych. Problemy te nie były dotychczas w Polsce postrzegane jako pierwszoplanowe, jednak zmieniająca się sytuacja ekonomiczna i geopolityczna po roku 1989, a zwłaszcza po wstąpieniu do Unii Europejskiej każe nam dokładniej przyrzeć się sytuacji coraz liczniejszych grup migrantów i uchodźców na terenie naszego kraju. Zmianie uległa także sytuacja mniejszości narodowych, obecnych w Polsce od wieków, takich jak Niemcy, Łemkowie, Białorusini czy Litwini, które dzięki

.....

Aleksandra Jasińska-Kania,
Sławomir Łodziński (red.),
*Obszary i formy wykluczenia
etnicznego w Polsce. Mniejszości
narodowe, imigranci, uchodźcy*,
Warszawa 2009, ss. 223.

.....

¹ Zjazd odbył się w dniach 13-15 września 2007 roku w Zielonej Górze.

zmianom prawnym i świadomościowym stają się coraz bardziej widoczne i ubiegają się o swoje prawa. Wprowadzenie zawiera analizę teoretycznych aspektów wykluczania społecznego i etnicznego ze szczególnym uwzględnieniem sytuacji w Polsce, z wyróżnieniem czasów PRL oraz okresu po roku 1989. Omawiając poszczególne kwestie, A. Jasińska-Kania i S. Łodziński odwoływali się do ponad stu pozycji bibliograficznych, dzięki czemu tekst pełni rolę obszernego przeglądu literatury przedmiotu.

W części pierwszej, poświęconej mechanizmom wykluczania z grupy społecznej, jaką jest naród, zamieszczono dwa artykuły. Pierwszy z nich, autorstwa A. Jasińskiej-Kani *Wykluczanie z narodu: dystanse społeczne wobec mniejszości narodowych i migrantów*, dotyczy polskiej problematyki na przykładzie Romów, Żydów, Wietnamczyków i Ukraińców. Po określeniu głównych kryteriów włączania do narodu i wykluczania z niego, autorka przystąpiła do analizy materiału statystycznego, pochodzącego z badań CBOS. Tekst Marka Tabina, *Wykluczanie jako postawa*, ma bardziej teoretyczny charakter. Rozróżnienie wykluczania systemowego, związanego z regulacjami prawnymi, i jednostkowego – prywatnego stanowi podstawę do dalszych rozważań, m.in. na temat kultury wykluczania.

Teksty w drugiej części pracy dotyczą wyłączenia, którego doświadczają mniejszości narodowe w Polsce. Artykuł Vanessy Trapani „*Inni*” w *polских debatach sejmowych. Przykłady dyskursywnego konstruowania tożsamości przez większość i mniejszości narodowe* porusza ważny problem kształtowania stanu prawnego określającego pozycję grup mniejszościowych w naszym kraju. Na wstępie autorka przytacza teorie popularne dyskursu Michela Foucaulta, Teuna van Dijka i Normana Fairclougha, by na ich podstawie określić ideologiczne i społeczne funkcje rozwiązań prawnych. Przygotowany w ten sposób aparat teoretyczny został wykorzystany do omówienia Ustawy o mniejszościach narodowych z roku 2004 i debaty sejmowej na ten temat z roku 2005. V. Trapani wykazała, że ocena tego samego aktu prawnego jest uzależniona od przyjętej perspektywy: większościowej lub mniejszościowej.

Autor kolejnego tekstu, *Formy etnicznych relacji między Polakami i Ukraińcami w Małopolsce Wschodniej. Między ekskluzją a inkluzją*, Piotr Wróblewski analizował tytułową problematykę na podstawie badań terenowych i wypowiedzi mieszkańców regionu, zarówno Polaków, jak i Ukraińców. Omówione w artykule kwestie społecznego wykluczania i włączania stanowią swoiste zarysowanie problemu, którym P. Wróblewski zajmuje się od pewnego czasu w znacznie szerszym wymiarze, obejmującym również inne mniejszości w Polsce, czego efektem było m.in. wydanie książki pt. *Mobilizacja i konflikt etniczny* w 2007 roku².

Zamykający rozdział poświęcony mniejszościom tekst Lecha M. Nijakowskiego *O pojęciu dyskryminacji historycznej. Na przykładzie wspólnoty pamięci o „dziadku w Wehrmachcie”* dotyczy problemu, który został zauważony przez ogół społeczeństwa w związku z wyborami prezydenckimi w roku 2005. L.M. Nijakowski poruszył kwestię rozbieżnej interpretacji przeszłości i jej dominującej wersji. O tym, jak ważna jest interpretacja większościowa, autor przekonuje na podstawie studium przypadku – badania postaw młodzieży szkolnej wobec pamięci historycznej. Ponieważ badania zostały przeprowadzone na terenach niejednorodnych pod względem narodowościowym, dodatkową zmienną kształtującą postawy była w tym przypadku samoidentyfikacja etniczna.

.....

² P. Wróblewski, *Mobilizacja i konflikt etniczny*, Warszawa 2007.

W części trzeciej znalazły się cztery teksty poświęcone kwestii wykluczania imigrantów. Artykuł Renaty Włoch *Różnorodność technik wykluczenia imigrantów muzułmańskich we Francji i w Wielkiej Brytanii* jako jedyny nie dotyczy polskiej problematyki, jednak zamieszczenie go w tomie poświęconym problemom etnicznym w Polsce nie jest bynajmniej bezpodstawne. Problem imigracji jest dla naszego kraju stosunkowo nowy i odniesienie do doświadczenia państw, w których przybysze stanowią poważny odsetek społeczeństwa jest dobrym punktem wyjścia do dalszych analiz, które pojawiają się w kolejnych tekstach tego rozdziału, zwłaszcza że dotyczą one grup Arabów i Afrykańczyków.

Paweł Kubicki w artykule *Arabowie żyjący w związkach mieszanych z Polkami. Szanse i bariery dla integracji społecznej* poruszył kwestię marginalizacji nie tylko mężczyzn pochodzenia arabskiego, ale również ich polskich małżonek. Analiza P. Kubickiego prowadzona jest z uwzględnieniem kolejnych etapów polsko-arabskich związków, od zapoznania do codziennego życia po ślubie, na podstawie badań empirycznych i wypowiedzi Polek na portalu ARABIA.pl. Kwestii asymilacji Arabów w polskim społeczeństwie dotyczy również tekst Rafała Wiśniewskiego – *Libańczycy w Polsce. Problemy adaptacji do odmiennych wzorów społeczno-kulturowych*. Autor opiera się na materiale zebrany techniką wywiadów pogłębionych, częściowo ustrukturalizowanych według bloków tematycznych, co pozwoliło na zdobycie informacji najistotniejszych z punktu widzenia badacza. Badaniem objęto Libańczyków przebywających i pracujących od kilku lat w Polsce, a także pochodzących z rodzin mieszanych polsko-libańskich. Inny kolor skóry oraz kwestie społeczno-kulturowe sprawiają, że badani wciąż odczuwają nieufność ze strony polskiego otoczenia i czują się obcy, choć wykonują społecznie akceptowane czy nawet prestiżowe zawody, jak np. lekarz.

Tekst Macieja Ząbka, *Afrykanie w Polsce. O stosunkach rasowych we współczesnym społeczeństwie polskim*, podobnie jak dwa poprzednie artykuły odnosi się do grupy imigrantów różniących się od Polaków w znacznym stopniu pod względem społeczno-kulturowym, a także antropomorficznym, co dodatkowo podkreśla ich odmienność. M. Ząbek na wstępie podkreśla, że stereotyp i sposób postrzegania imigrantów z Afryki jest związany nie z konkretną narodowością, ale z rasą. Stosunkowo rzadkie kontakty Polaków z mieszkańcami Afryki sprawiają, że to właśnie stereotypy są głównym czynnikiem wpływającym na jednostkowe postawy.

Ostatni rozdział, *Obszary i formy wykluczenia etnicznego w Polsce*, dotyczy problemów związanych ze społeczną marginalizacją uchodźców. Tekst S. Łodzińskiego *Uchodźcy w Polsce. Mechanizmy wykluczania etnicznego* składa się z części teoretyczno-prawnej, w której została dokonana próba definicji zjawiska oraz przedstawiono regulacje prawne dotyczące uchodźców po roku 1989, a także z części analitycznej, zawierającej wyniki wywiadów zogniskowanych, przeprowadzonych w ośrodkach dla uchodźców. Wypowiedzi uchodźców na temat ich poczucia wykluczenia ze względów społecznych, kulturowych, ekonomicznych i prawnych zostały następnie skonfrontowane z wynikami badań opinii publicznej w Polsce, w których wyraża się stosunek Polaków do uchodźców.

Kolejny artykuł, „*Wracajcie do Czeczenii! Tam przecież nie ma już wojny...*”. *Uchodźcy w dzisiejszej Polsce – impresje wolontariusza*, autorstwa Jana Kruszyńskiego, wyróżnia się spośród pozostałych tekstów zamieszczonych w tomie. Redaktorzy już we wstępie zastrzegli, że artykuł J. Kruszyńskiego jest „osobisty i ekspresyjny”, ale należałoby przede wszystkim zwrócić uwagę na zupełnie nienaukowy charakter tekstu. Trudno nie zgodzić się z ogólnymi założeniami autora, zwracającego uwagę na ważny problem

stosunku pracowników różnych szczebli administracji do uchodźców starających się o uzyskanie pozwolenia na pobyt w Polsce oraz tych, którzy już go uzyskali. Wystarczy nawet pobieżne zainteresowanie tematem i jakakolwiek wizyta w urzędzie, w którym obsługiwani są obcokrajowcy, by zauważyć lekceważące, a często wręcz pogardliwe podejście urzędników do uchodźców³. J. Kruszyński nie poprzestaje jednak na przedstawieniu niepokojącego stanu rzeczy. Przytaczane przez niego dane są wyrwane z kontekstu, mają tendencyjny charakter i służą do formułowania tez i sądów na podstawie własnych przekonań i emocji, np. w postaci kategorycznego postulatu rezygnacji z obrony lotniczej kraju czy udziału w wojnie w Afganistanie i przeznaczenia zaoszczędzonych w ten sposób funduszy na pomoc uchodźcom. J. Kruszyński próbuje umiejscowić swoją postawę w nurcie socjologii zaangażowanej, jednak zapomina, że zaangażowanie nie zwalnia od zachowania kryteriów naukowości, których jego tekst wyraźnie nie spełnia. Mimo szlachetnych intencji autora i redaktorów, umieszczenie artykułu w publikacji naukowej należy uznać za nadużycie.

Ostatni z tekstów poświęconych uchodźcom, *Indywidualne Programy Integracji (IPI) uchodźców w Polsce. Opis i ocena skuteczności z punktu widzenia pracowników instytucji*, autorstwa Beaty Samoraj-Charitonow, porusza kwestię skuteczności działań instytucjonalnych, ukierunkowanych na integrację uchodźców. Artykuł powstał na podstawie badań empirycznych prowadzonych m.in. wśród pracowników socjalnych zajmujących się realizacją Indywidualnych Programów Integracji (IPI). Problemy, z jakimi zmagają się osoby prowadzące programy dla uchodźców, polegają nie tylko na niedostatecznych funduszach i braku odpowiedniej infrastruktury, ale są również związane z niechętnymi postawami uchodźców, nie zawsze dążących do integracji, czy choćby znalezienia zatrudnienia, np. w przypadkach, gdy Polska jest tylko przystankiem w drodze na Zachód.

Praca *Obszary i formy wykluczenia etnicznego w Polsce. Mniejszości narodowe, imigranci, uchodźcy* bez wątpienia porusza istotne i aktualne problemy, z jakimi styka się po roku 1989 polskie społeczeństwo. Stosunek Polaków do „starych” mniejszości, jak również migrantów i uchodźców obarczony jest wieloletnim stereotypem jednolitej etnicznie Polski, co dodatkowo utrudnia procesy integracyjne. Autorzy poszczególnych tekstów starali się zmierzyć z niełatwą problematyką związaną z kłopotliwymi faktami historycznymi lub po prostu z ksenofobią, przez co tego typu badania często napotykały społeczny opór. Mimo złożoności problemu wykluczania etnicznego, w omawianej publikacji udało się zawrzeć możliwie pełny i różnorodny obraz procesów społecznych zachodzących we współczesnej Polsce.

MICHAŁ GŁUSZKOWSKI

• • • • •

³ Zob. m.in. M. Jędrysik, *Zakuć ich w kajdanki i oddać Rosjanom*, „Gazeta Świąteczna”, nr 232 (6145) z 3-4 października 2009, s. 12-13.